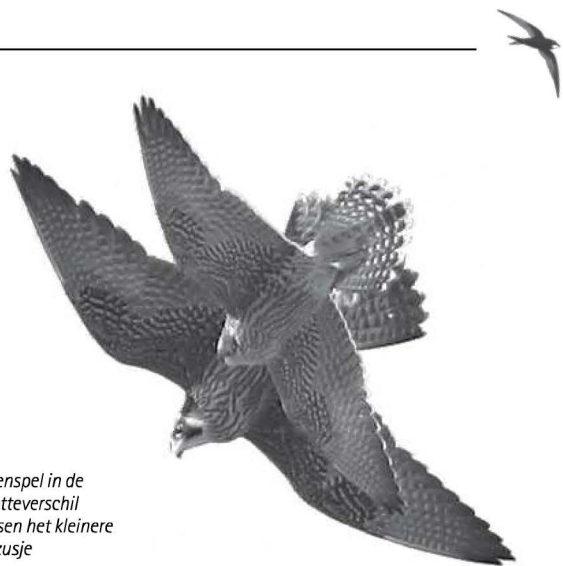

De Slechtvalken van het Afval Energie Bedrijf

Roely Bos

Tijdens het samenspel in de lucht is het grootteverschil goed te zien tussen het kleinere broertje en zijn zusje

FOTO'S: ROELY BOS

Sinds de terugkeer van de Slechtvalk als broedvogel in Nederland in 1990 is door het ijveren van de Werkgroep Slechtvalk Nederland (WSN) het aantal broedparen van één tot circa zestig in 2009 gestegen. De WSN hangt nestkasten aan hoge gebouwen, torens en schoorstenen waar zich Slechtvalken vertonen en maakt bovendien mensen enthousiast zelf initiatief te nemen zo'n kast op te (laten) hangen. Dit laatste gebeurde bij het Afval Energie Bedrijf (AEB) aan de Australiëhavenweg in Amsterdam Westpoort.

Een van de werknemers bij het AEB, Bert van de Belt, wilde jarenlang een kast in de schoorsteen van het bedrijf plaatsen maar elk jaar was er wel iets waardoor het niet door kon gaan. Tot maart 2008. Achteraf kun je stellen dat deze werknemer er erg veel voor over heeft gehad Slechtvalken te huisvesten, want nu ik zelf de kooiladders met een totale lengte van 78 meter in de schoorsteen een paar keer heb beklommen, met alleen een rugzakje op, besef ik pas de omvang van deze krachttoer.

De beloning kwam vrijwel onmiddellijk: de intrek van een paartje Slechtvalken, dat al langer op de lampen en in de nissen van de schoorstenen was waargenomen door slechtvalkkenner Paul Marcus. Het mannetje had een oranje ring. Van het vrouwtje was toen nog niet bekend of ze geringd was, hoewel Paul al in september 2007 een vermoeden had om welke valk het ging, vanwege haar uitzonderlijk donkere uiterlijk.

Hoe gaat het dan in slechtvalkland, als er eenmaal een geschikte broedplaats is gevonden? Het mannetje krabt een kuil in het grind dat op de vloer van de nestkast ligt en lokt het wijfje met geroep. Hij maakt haar het hof, biedt haar prooien aan en werkt zo toe naar de paringen. Tijdens

deze balstijd komt het vrouwtje in de juiste conditie om het zware werk van eieren leggen en uitbroeden aan te kunnen. De taak van het mannetje is voornamelijk prooi aanvoeren, voor, tijdens en na het broeden. Overdag als het wijfje even weg wil, neemt hij het broeden over. Het broeden duurt ongeveer vijf weken.

Begin april 2008 was het dan zover in de nestkast van het AEB, op meer dan 90 meter hoogte. Via een webcam aan de kast werd gezien dat het mannetje door het wijfje werd afgelost bij het broeden op drie eieren. Op 29 april zagen we de eerste twee jongen, die door het wijfje gevoerd werden, en een dag later werd ook het derde jong ontdekt. Op filmpjes die in de weken daarop door Bert van de Belt vanaf de monitor zijn gemaakt, en die via Youtube te zien zijn (BertvdBelt) is goed te volgen hoe ze groeien. Van onmachtige kleine pluizenbolletjes worden het zelfstandig door de kast banjerende, stoere klapwiekende vogels, die nog groter zijn dan hun ouders.

Na drie weken kwam er een inspectie door Peter van Geneijgen, voorzitter van de Werkgroep Slechtvalk Nederland. De jongen werden gewogen, opgemeten, nagekeken en geringd. Het bleken twee wijfjes en een mannetje te zijn. Van hun vader werd in eerste instantie de ring afgelezen als R7 maar dit bleek naderhand R1 te moeten zijn, een mannetje dat in 2005 als nestjong op de Hemwegcentrale is geringd en nu dus vlakbij zijn geboorteplaats een nestplaats heeft gevonden. Van de moeder heb ik pas in 2009 de ring (DN) af kunnen lezen en dat bleek een pikant verhaal op te leveren.

Zoals hier eerder geschreven staat had Paul Marcus een vermoeden. Uit een e-mailbericht van 4 april 2008: "Op de oostelijke pijp van het Afval Energie Bedrijf zat moe Slechtvalk om 11.20u. op een lamp bovenaan de NO-kant. Van het mannetje geen spoor. Ze poetste zich. Daardoor kon ik zien dat ze rechts een lage grijze, aluminiumkleurige ring had. Links heb ik eenmaal een ring gezien: een hoge, hetzij lichtgrijze, hetzij witte ring. De valk heeft hetzelfde donkere kleed als DN die van 2003-2005 op de Centrale Hemweg broedde. Die had de witte, hoge ring links zitten. In principe is het dus nog steeds mogelijk dat DN de valk is die nu op AEB broedt."

Het pikante schuilt erin dat de eerste zoon van het Duitse slechtvalkvrouwtje dat wijfje DN van de Hemweg heeft verjaagd, R1, nu samen met dat verjaagde wijfje DN op het AEB al twee broedsels heeft grootgebracht. Zoon met de ex van zijn vader. DN is overigens iets ouder, zij is in 2001 in het Belgische Drogenbos uit het ei gekropen.

Eind mei 2008 stonden de jongen al regelmatig op het rooster dat buiten de nestkast hangt. Jonge valken hebben daar wat weinig ruimte om te 'takken', maar kunnen hun vleugelspijeren toch flink oefenen. Op 8 juni maakte de eerste juveniel van het AEB zijn maidentrip en de dag erna vlogen ook de andere twee uit. Een van de drie verging het een paar keer niet zo best, ze kwam op plaatsen terecht vanwaar ze niet meer weg kon vliegen en moest dus worden opgepakt om op het dak van het AEB te worden gezet. Ze kreeg als bijnaam 'de brokkenpiloot'. Aan de oplettende medewerkers en slechtvalkliefhebbers is wel te danken dat meer juvenielen hun eerste vliegpogingen overleven

AR vlak boven de grond, nadat ze tegen de mantel van de schoorsteen vloog

dan de reguliere statistieken aangeven. De weken erop kregen de jongen vlieglessen van hun ouders en onderricht in het opvangen en grijpen van prooien. Het is een schitterend gezicht om hun vliegvaardigheden te zien toenemen en om ze te zien spelen in de lucht: ze achtervolgen elkaar en spelen tikkertje, waarbij ze hun klauwen naar de ander uitstrekken in een poging een prooi af te pakken of net te doen alsof. Het opgewonden gekrijs is dan niet van de lucht. Een maand later zag ik ze al veel minder in de lucht, ze waren bedrevener geworden en oefenden niet veel meer. En op zekere dag waren ze er niet meer, ze waren gaan zwerven om elders een eigen plek te vinden.

Ook in 2009 werd er op het AEB gebroed, en voorzover ik kan nagaan was dit het eerste Nederlandse broedsel van dit jaar. De beelden van de webcam werden inmiddels uitgezonden via de site van de WSN en daar was en is veel belangstelling voor, getuige de berichten op de diverse slechtvalkenforums. De uitzending van de beelden van de slechtvalkkast in De Mortel via 'Beleef de Lente' werkte daar waarschijnlijk ook wel aan mee. Er werd ook een buitencamera geplaatst bij de AEB-kast. Vanaf dat moment hadden de valken weinig privacy meer. Het hele land kon meegenieten van de diverse paringen en het graven van de kuiltjes, en op 2 maart was het resultaat zichtbaar, het eerste waargenomen slechtvalkenei van Nederland. 9 maart lagen er vier eieren en was het broedsel compleet. In de tussentijd had zich een indringster gemeld. Paul Marcus in een e-mailbericht van 7 maart 2009: "Om 10.45u. was op het Afval Energie Bedrijf aanvankelijk alleen het wijf DN te zien op het uitvliegrooster. Om 10.55u. vloog ze af en kwam een vreemd ad. wijf en het ad. mannetje in beeld. Het drietal vloog enige tijd stoeiend rond. DN ging weer op het rooster zitten en het mannetje en de indringster vlogen noordoostwaarts. M. stootte daarbij geregeld op v. Na enige tijd vlogen ze weer naar het AEB. Om 11.10u. vloog DN weer even rond om een vreemd v. klop te geven. DN ging weer neer, terwijl de vreemde gewoon bleef cirkelen. Ver weg boven de Amerikahaven zag ik op hetzelfde moment nog twee slechtvalken stoeien. Wrsch. was het ad. mannetje hierbij. Vanmiddag tegen 5.00u. zag ik op de webcam DN op het rooster zitten en het mannetje broeden."

Indringers, zowel mannelijke als vrouwelijke, zijn een probleem voor veel territoriale Slechtvalken. In 2007 speelde zich bij de Slechtvalken van De Mortel (N-B) een drama af; het wijfje, Ma genaamd door haar vele fans, dat inmiddels drie jongen had, werd na felle gevechten verdreven door een Belgisch vrouwtje, S2. Deze was in de baltsperiode en pakte vrijwel elke prooi van het mannetje waarmee hij zijn jongen wilde voeren, af. Eén jong overleefde dit niet, de andere twee wel omdat het mannetje volhield en zelfs een strategie ontwikkelde om S2 af te schudden, én omdat S2 na een paar weken plotseling begon te voeren. Het was 12 mei, Moederdag 2007. Het wijfje van het AEB heeft het er een paar dagen moeilijk mee gehad. Op zeker moment kwam ze erg besmeurd weer terug in de kast, maar ze had zich niet voor de tweede keer in haar leven laten verdrijven. Tijdens de perioden dat ze weg was om de indringster te bevechten en te verjagen lag het mannetje meestal op de eieren. Valken willen nog wel eens gezamenlijk indringers verjagen, maar gevechten vinden plaats tussen seksegenoten onderling.

Op vrijdag 10 april, Goede Vrijdag, was het zover. Vrouw DN was al een poosje onrustig, net als het mannetje R1 dat na de broedwissel steeds van de eieren opstond om ernaar te kijken, en vast om ernaar te luisteren, want de jongen piepen al in het ei. Aan het einde van de ochtend kwam kuiken

Nadat ze langs de gevel van Waternet gleed, zette AP de pas erin

nummer één uit zijn eischil, en 's avonds werd het tweede kuiken zichtbaar. De volgende dag brak het derde ei en twee dagen later kwam nummer vier uit. De kuikens werden vrijwel meteen gevoerd, maar kunnen eventueel wel een poosje zonder voedsel. R1 kreeg het druk; voedsel voor vier hongerige kinderen verzamelen is geen sinecure, ook al zijn ze nog klein. Zodra hij een vogel gevangen had werd die overgedragen aan de moeder, waarna zij plukte en voerde. Het voeren gebeurt niet om en om, maar één voor één, en de grootste schreeuwers krijgen het meest. Dit keer zijn alle vier jongen groot geworden, maar dat kan ook anders aflopen.

Vier kuikens warm houden is een heel gedoe, zeker voor het kleinere mannetje. Met de snavel worden ze een beetje bij elkaar geschept, zodat ze uiteindelijk onder de vleugels passen. In het begin lukt dat nog wel, maar als je bedenkt dat de jongen in zes weken tijd een volwassen gestalte krijgen kun je de snelheid van groeien wel voorstellen. Op een gegeven moment gaat ook het vrouwtje jagen, want er moeten grotere prooien worden aangesleept om alle magen te blijven vullen. Wat ze eten is een beetje afhankelijk van wat de buurt biedt, maar duiven en spreuwen staan altijd volop op het menu. Uit de prooiresten van vorig jaar bleek ook een voorliefde voor de Gierzwaluw te bestaan... Tja.

Dit jaar kon het niet op bij het AEB. De jongen rolden letterlijk om van de gevulde kropjes en lagen dan volstrekt uitgevloerd te slapen. Na een dag of veertien van Amerikaanse porties begon er iets in het donspakje van de kuikens te veranderen. Er kwamen al wat veertjes doorheen en ook begonnen ze de kast wat te verkennen. Na drie weken werden er voor de kastopening blikken naar buiten geworpen en alvast de eerste oefeningen gedaan met de vleugelspijlen. De jongen zijn dan per stuk al twee flinke handen vol en hebben al duidelijke kenmerken van het masker en grijze vleugelranden. Ook deze jongen werden geringd door Peter van Geneijgen, op 6 mei, dus op wat hogere leeftijd dan gebruikelijk is (drie weken). Horen en zien verging je dan ook toen ze uit de kast werden getild, waarvan eerst de opening was afgesloten met een schot, om te voorkomen dat de jongen van de schrik naar buiten springen, en ook om de ringer te beschermen tegen aanvallen van de ouders. Na meten en wegen bleken er drie vrouwen en één man te zijn, die elk een grote oranje ring om

de rechterpoot en een kleine aluminiumkleurige om de linkerpoot kregen, zoals gebruikelijk in Nederland. Tijdens deze procedure vloog de moedervalk voortdurend krijgend en alarmerend rond de schoorsteen, maar al snel nadat de jongen geringd en wel weer in de kast waren gezet was ze weer present. Ook het mannetje kwam kijken en samen hebben ze nog uren op het rooster voor de kast gezeten. Gelukkig is zo'n verstoring eenmalig.

Na een maand, met de veren al duidelijk zichtbaar in het pak, waagde het eerste kuiken zich op het rooster. Zo langzamerhand werd de ruimte om te kunnen bewegen ook wel enigszins ingeperkt door de groeiende omvang van broer en zussen. Bij het klapwieken, om de spieren te oefenen, begonnen ze elkaar al flink om de oren te slaan, dus toen waren de eerste stappen naar buiten, na enige aarzeling, toch wel gauw gezet, vooral toen bleek dat buiten het snelst een maaltijd werd geserveerd. Dat was een mooie aanmoediging om het rooster te gaan verkennen. Het verenpak was met vijf weken eigenlijk al zo'n beetje volledig. Hier en daar schemerde het dons er nog doorheen, maar de term kuiken was absoluut niet meer van toepassing, het waren juvenielen geworden, die zelf aan overgebleven prooiresten knaagden en zelfs al de restanten 'mantelden'; dat wil zeggen afschermden van andere gegadigden. De prooiresten in de kast gaven een gevarieerd beeld te zien: zeventien soorten werden onderscheiden, voor het merendeel duif, maar ook weidevogels, Gierzwaluwen, Halsbandparkiet en Valkparkiet, lijsterachtigen en zelfs een Huismus.

Vrijdag 22 mei vloog de eerste juveniel uit, ongeveer zes weken oud. Het was het jonge mannetje; mannetjes gaan doorgaans als eerste op de wieken, dames zijn groter en zwaarder en volgen later. De eerste dag na het uitvliegen is de gevaarlijkste, de vliegtechniek moet nog ontwikkeld worden, en de omgeving verkend. Er gaat dan ook veel mis. Het mannetje moest diezelfde dag al uit de vijver bij Waternet worden gevestigd en in een doos op het dak van het AEB gezet worden. De dag erop vloog een zusje uit, maar die kwam tegen een van de schoorstenen terecht en zakte via de mantel af naar het meetbord dat rondom de schoorsteen hangt. Hier is ze gebleven tot de volgende dag, toen ze zelfs op de grond belandde, maar na enige tijd op eigen kracht via diverse opstapjes de weg omhoog weer wist te vinden. Het voordeel voor de fotograaf is dat er mooie dichtbij-foto's gemaakt kunnen worden als het mis gaat. Op maandag ging het met valk nummer drie mis. Dit meisje vloog tegen de gevel van het Waternetgebouw aan, probeerde houvast te krijgen maar gleed een meter of vijftien naar beneden, waarna ze op de grond terechtkwam, na een poosje wat ging wandelen, maar geen aanstalten maakte om de lucht weer in te gaan. Ook zij is na een aantal uren opgepakt en weer op het dak gezet, want ze zou het niet kunnen opnemen tegen de wilde katten die er rondlopen. De vierde waaide van het dak en kwam bijna in het ketelhuis terecht. Ook zij moest gered worden.

Inmiddels kon het jonge mannetje al goed vliegen en landen, en hij werd in de lucht dan ook al door zijn moeder uitgedaagd een beetje te spelen. Dit zijn de mooiste momenten om te zien. Ook de dames hebben in de weken die volgden goed leren vliegen. Regelmatig verschenen ze op het rooster en in de kast. Van de ouders kregen de juvenielen prooien toegeworpen in de lucht, om te leren vangen en mee te nemen in de vlucht. Twee maanden na het uitkomen van de eieren werd voor het laatst een juveniel gesignaleerd in de kast. Ze zijn hun eigen weg gegaan. De bindingsrituelen van de oudervalken zijn alweer begonnen...

Slechtvalkforums zijn te vinden op perigrines.nl/forumtest en slechtvalken.forumup.nl

Voorjaarsfenologie 2009

Jan van Blanken

Sinds de start in 1985 zijn dit jaar voor de 25-ste achtereenvolgende keer de vroegste voorjaarswaarnemingen verzameld. Ik ontving slechts vijf fenologielijsten. De meeste waarnemingen heb ik ontleend aan het Amsterdams VogelNet en de website waarneming.nl. Voor een overzicht van de vroegste data verwijst ik naar bijgaande tabel, waarin achtereenvolgens beschreven staat:

FOTO: KEES JONKER, IJburg, 06-07-2009

De Zwarte Roodstaart doet het goed op IJburg

- 1) Soortnaam
- 2) Periode berekening gemiddelde en bandbreedte, waarbij het getal tussen haakjes betrekking heeft op het aantal jaren waarover deze gegevens zijn berekend
- 3) Gemiddelde vroegste datum (berekend t/m 2008)
- 4) Bandbreedte (berekend t/m 2008)
- 5) Eerste en tweede vroegste datum in 2009
- 6) Locatie
- 7) Naam waarnemer

Voor gegevens over gemiddelde en bandbreedte verwijst ik naar het artikel Voorjaarsfenologie 2003 in De Gierzwaluw jg. 41 (4) p. 27-38. Dit artikel is ook te vinden op de website van de VWGA.

Conclusie

Van de 39 soorten, waarvan een bandbreedte bekend is, arriveerden er in 2009 zestien vroeg (2008: twaalf). Evenals 2008 arriveerde geen enkele soort laat. Vroeg of laat houdt in dat de eerste waarnemingsdatum in 2009 buiten de t/m 2008 berekende bandbreedte valt. Van Fluitier en Bonte Vliegenvanger werden mij geen waarnemingen bekend.

Van maar liefst vier soorten (Kleine Plevier, Oeverzwaluw, Braamsluiper en Grasmus) zijn de eerste voorjaarsdata in 2009 de vroegste die tot nu toe in de regio zijn vastgesteld.

Toelichting soorten

Kleine Plevier De waarneming op 1 maart is de vroegste voorjaarswaarneming ooit. Van deze soort is één winterwaarneming bekend (5 januari 1967).